

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra divadelní vědy

Divadelní věda

Teze disertační práce

Nový cirkus jako dramatické umění

Analýza inscenací nového cirkusu jako cesta k jeho estetickému diskurzu

Contemporary Circus as a Dramatic Art

From Contemporary Circus Performance Analysis to its Aesthetic Discourse

Vedoucí práce: Mgr. Petr Christov, Ph.D.

Mgr. Veronika Štefanová

Praha 2015

V Praze dne

.....
Jméno a příjmení

Jak sám název disertační práce napovídá, uměleckou oblastí, na kterou se zaměřuji, je nový cirkus. Nový cirkus je v současné době v České republice i v zahraničí považován za jeden z nejvíce progresivních druhů živého umění. V českém uměnovědném prostředí ale nebyl dosud komplexně terminologicky ani metodologicky uchopen. Rozhodla jsem se proto ve své disertační práci vymežit vhodný metodologický přístup a vytvořit adekvátní terminologii, pomocí níž budu moci dílo nového cirkusu analyzovat a pojmenovávat. Jelikož popisuji nový cirkus ve vztahu k českému divadelnímu prostředí, vycházím ze základní teze, že nový cirkus, podobně jako divadlo, patří do širší množiny dramatického umění. Nový cirkus v disertační práci představuji jako uměleckou formu, jež má bipolární charakter a v jejímž případě se zkoumaným materiálem stává divadlo a cirkus.

Nový cirkus je v českém uměnovědném prostředí často vnímán a následně také označován jako divadlo (pohybové, experimentální nebo alternativní), potažmo jako současný tanec. Pojmy, kterými se čeští divadelní a taneční kritici a následně i laická veřejnost pokoušejí nový cirkus pojmenovat, nepoukazují na konkrétní vlastnosti nebo specifika nového cirkusu. Faktem je, že jedinečná a komplexní teorie nového cirkusu, která by nabídla analytický přístup k dílu nového cirkusu a pomocí níž bychom mohli určit postavení nového cirkusu ve vztahu k jiným druhům dramatického umění, v českém uměnovědném prostředí zatím chybí.

Tato práce vychází ze zahraničních (převážně francouzských, kanadských, skandinávských) a také českých (československých) zdrojů, primárních i sekundárních pramenů. Spojením českých a zahraničních teorií se pokouším tato dvě prostředí doplnit a upřesnit. V terminologii se ale více blížím českému teatrologickému prostředí. Vytváření nové terminologie úzce souvisí se současnými vědeckými aktivitami, které se vážou k novému cirkusu v rovině pedagogické, tvůrčí i kulturně-politické.

V některých svých úvahách se opírám o tvrzení obsažená v díle *Estetika dramatického umění*¹ Otakara Zicha. Tyto úvahy nevnímám jako jediné možné východisko pro analýzu a popis inscenace nového cirkusu. Nechci komplexně přenášet Zichovu teorii estetiky dramatického umění na nový cirkus, ale vybírám jednotlivá tvrzení, která charakter nového cirkusu vystihují. Nevyhýbám se ani digresím k estetice performativity, protože nový cirkus určují i tyto estetické hodnoty. Argumenty pro svá

---

¹ ZICH, Otakar. *Estetika dramatického umění: Teoretická dramaturgie*. Praha: Panorama, 1986, s. 412.

tvrzení nacházím i v díle *Estetika performativity*² Eriky Fischer-Lichte. V různorodosti hledám spojitost, nikoli zobecnění. Zde jmenovaná díla – *Estetika dramatického umění* a *Estetika performativity* – nelze jednoznačně uplatnit pro vymezení natolik svébytného a proměnlivého živého umění, jakým je nový cirkus. Nový cirkus v disertační práci popisuji z formálního i obsahového hlediska, abych mohla ukázat, jakým způsobem se cirkusová složka ve vztahu ke složce divadelní proměňuje a nabývá na významu.

Primárním zkoumaným materiálem jsou inscenace vzniknuvší v posledních patnácti letech, tedy v období, kdy byl v zahraničí nový cirkus již etablovaným uměním. Zároveň se jedná o období, v němž se nový cirkus v kontextu českého uměleckého prostředí osamostatňuje a čeští umělci získávají zkušenosti nejen jako interpreti, ale také jako autoři (režiséři, choreografové) nového cirkusu.

V rámci analýz inscenací se zaměřuji na složení jejich formy – strukturu i materiál – témata a způsob jejich zobrazení. Ve výběru inscenací se řídím specifičností každé z nich a zpracováním, které má vždy na svědomí výjimečná tvůrčí osobnost nebo skupina lidí. Ze zahraničních inscenací jsem pro analýzu vybrala tři, které byly představeny i v České republice na festivalu Letní Letná³ (Mezinárodní festival nového cirkusu a divadla). Za Francii je to inscenace *Grimm* souboru Cahin-Caha, za Skandinávii (Švédsko) inscenace *Wear it like a Crown* (Nos ho jako korunu) souboru Cirkus Cirkör a za Kanadu inscenace *La Vie* (Život) souboru Les 7 doigts de la main. Součástí těchto analýz je i představení každého z vybraných souborů. Cílem této kapitoly není popisovat společné vlastnosti vybraných souborů a vytvářet jednotící závěry, ale naopak představit specifika těchto dlouhodobě fungujících uměleckých seskupení a jejich režijní a dramaturgické postupy.

Základní metodologický přístup spočívá v individuálním analytickém zkoumání a popisu vybraného souboru, inscenace a také infrastruktury, v níž se nový cirkus v dané zemi rozvíjí. Proces analýzy jsem rozdělila do tří základních fází:

- historiografický vývoj cirkusu na daném území;
- charakteristika sociálně-kulturních, kulturně-politických a ekonomických aspektů nového cirkusu (vzdělávací instituce, soubory, festivaly, organizace);
- analýza vybraných inscenací.

---

² FISCHER-LICHTE, Erika. *Estetika performativity*. Mníšek pod Brdy: Na konáři, s. 334.

³ Festival Letní Letná v disertační práci používám jako vodítko při určení časového úseku, v jehož rámci jsem inscenace pro analýzy vybírala. Etapa je proto ohraničena lety 2004–2013 a znamená desetileté fungování tohoto festivalu.

Při popisu českého i zahraničního nového cirkusu primárně vycházím ze strukturálně-sémiotického modelu, který chápu tak, že každá ze složek inscenace nového cirkusu figuruje v kontextu struktury tohoto díla jako znak. Specifičnost nového cirkusu spočívá v mnohohvrstevnaté a nepravidelné struktuře jeho složek. Novocirkusovou inscenaci v disertační práci prezentuji jako umělecké dílo – celek –, jehož složky mají zobrazující funkci. Tato funkce se může přesouvat z jedné složky na druhou. Jednotlivé složky jsou obsaženy ve větších celcích, jež v díle nového cirkusu utvářejí jeho estetickou hodnotu. Tyto složky mají dvojitý charakter – divadelní a cirkusový. Existence a estetické působení inscenace nového cirkusu na diváka závisí na dvou základních principech – *cirkusovém* (cirkusovost) a *divadelním* (divadelnost).

V disertační práci vysvětluji společné vlastnosti a také dějinné souvislosti cirkusu tradičního a cirkusu nového a zároveň popisuji rozdíly mezi nimi. Nahlížím tak i do dějin a současnosti několika světových cirkusových velmocí – Francie, Anglie nebo USA. Věnuji se nejen popisu historického kontextu vzniku a vývoje cirkusových umění, ale také kulturní politice, možnosti profesionálního cirkusového vzdělávání a v neposlední řadě také financování tradičního a nového cirkusu ve vybraných zemích. Pojímám tedy zásadní aspekty, které ovlivňují rozvoj (novo)cirkusové estetiky ve vybraných zemích. Mým cílem je poukázat na faktory, které umožnily a zároveň ovlivnily rozvoj a výslednou podobu novocirkusového umění v zahraničí. Tento přehled čtenáři poskytne dostatečné množství poznatků potřebných pro srovnání s českým novocirkusovým prostředím.

V kapitole věnované českému novému cirkusu popisuji, jakým způsobem se proměňoval vztah cirkusového a divadelního umění na našem území od dvacátých let dvacátého století až do současnosti. Poukazuji na specifika tohoto vztahu a na vznik a rozvoj nové dramatické formy – nového cirkusu. Na to navazuji analýzou českého nového cirkusu a popisuji způsob, jakým byl ve svých počátcích utvářen. Tento způsob přeneseně označuji jako „cestu od divadla k cirkusu“. Český nový cirkus vznikl a dodnes se utváří v divadelním prostředí, mezi herci, loutkáři, mimy, režiséry, dramaturgy. Toto prostředí také ovlivňuje estetiku českého nového cirkusu a to, jakým způsobem o novém cirkusu v českém prostředí smýšlíme.

Pro lepší pochopení současné podoby českého nového cirkusu považuji za nutné v disertační práci připomenout několik zásadních událostí, které poukazují na pronikání cirkusového umění do českého divadla. Cirkus jako výrazový prostředek se v českém

divadelním umění objevoval už v devatenáctém století v produkcích pražských arén,⁴ zpěvních sálů a také na jevišti Nosticova divadla. Ve vztahu k mému tématu je ale mnohem podstatnější období české divadelní avantgardy, protože české divadelní umění je od dvacátých let dvacátého století s cirkusovým uměním i jeho estetikou výrazně spjato. Tyto tendence jsou patrné v tvorbě vůdčích představitelů této etapy, především v raném díle Jiřího Frejky či tvorbě Jindřicha Honzla. Na toto období navazují kapitoly věnované českému divadlu v období války, zvláště pak tvorbě divadla Větrník, v jehož dramaturgii se objevily divadelní klaunerie. Dále se věnuji době těsně poválečné, ve které popisují cirkusovou estetiku v inscenacích Divadla satiry.

Cirkus a divadlo ve své umělecké i pedagogické praxi propojoval český herec, mim a režisér Ctibor Turba. Ctibor Turba je českým průkopníkem moderní pantomimy, divadelní klaunerie a nonverbálního divadla. V rámci českého uměleckého vysokého školství vytvořil prostředí, ve kterém dlouhodobě zkoumal a vytvářel různé styly nonverbálního divadla a rozvíjel vlastní pedagogické metody. Ctibor Turba přivázel do českého divadelního prostředí zahraniční artistry z novocirkusového prostředí a jako pedagog stál u zrodu jedné z nejvýznamnějších francouzských cirkusových škol Centre national des arts du cirque (CNAC) v Châlons-sur-Marne (dnes Châlons-en-Champagne).

Po sametové revoluci v roce 1989 začalo do Československé, později České, republiky pronikat více tvůrčích podnětů ze zahraničí. Ctibor Turba k nám v průběhu devadesátých let pozval a přivezl nejdůležitější osobnosti tehdejší francouzské novocirkusové generace. Byli to artisté, kteří zásadně ovlivnili další směřování evropského nového cirkusu. Díky jeho kontaktům v CNAC, kde v roce 1986 učil pohybové divadlo, pantomimu a především techniku komického herectví, se tak po revoluci do České republiky dostali významní novocirkusoví artisté a tvůrci, jako je Johann Le Guillerm, Jean-Paul Lefeuvre nebo Hyacinthe Reisch.⁵ Na začátku devadesátých let už mohli do Československé republiky jezdit svobodně zahraniční umělci. Nový demokratický stát uprostřed Evropy byl pro řadu těchto umělců exotickou destinací.

V kapitole, v níž se věnuji cirkusu jako prostředku divadelního zobrazení, se soustředím na české divadelní soubory, které ke své tvorbě využívaly – nebo stále

---

⁴ Aréna na hradbách, Národní aréna, Nové české divadlo, Aréna ve Pštrosce, Aréna v Eggenbergu, Aréna v Kravině (Letní divadlo na Královských Vinohradech – Pištěkárna).

⁵ Ctibor Turba je pozval, aby hostovali v televizním seriálu *Největší z Pierotů* (TV seriál, ČR, 1990; režie Ivan Balad'a), později v devadesátých letech pořádal výměnné stáže pro studenty CNAC a své studenty katedry nonverbálního a komediálního divadla na HAMU a ve Studiu Kaple.

využívají – cirkusová umění nebo se věnují cirkusu jako tématu vhodnému pro divadelní zobrazení. Je důležité mít na vědomí, že tyto soubory (např. Divadlo Husa na provázku a Divadlo bratří Formanů) se nikdy k novému cirkusu otevřeně nehlásily. V disertační práci jsou tedy pojímány jako soubory divadelní. Inscenace *Se mnou smrt a kůň*⁶ Divadla Husa na provázku a inscenace *Obludárium*⁷ Divadla bratří Formanů jsou si v ledaščem podobné. Spojuje je obdobné téma i divadelní zpracování. Obě inscenace jsou modelovým příkladem děl dramatického umění, ve kterých se cirkus stává divadelním tématem a ve kterých se výtvarná složka cirkusem a jeho symbolikou (barvy, tvary) inspiruje. V těchto inscenacích se znakový systém cirkusu proměňuje ve znakový systém divadla.

Podobně, jako jsem analyzovala inscenace zahraničního nového cirkusu, analyzuji i díla souboru Cirk La Putyka. Pro popis a analýzu jsem vybrala tři inscenace, které vytvořil Rostislav Novák mladší, jako autor a režisér, nebo na kterých se režijně podílel – *La Putyka*⁸, *Up End Down*⁹ a *Risk*¹⁰.

Cirk La Putyka vznikl jako soubor v roce 2009 na základě inscenačního projektu *La Putyka*. Jeho iniciátorem byl Rostislav Novák, který ke spolupráci přizval režiséry Martina Kukučku a Lukáše Trpišovského. Soubor Cirk La Putyka můžeme z hlediska tvůrčího i z hlediska uměleckého marketingu zařadit k nejúspěšnějším souborům nového cirkusu v České republice. Je prvním českým souborem, který se oficiálně začal označovat za novocirkusový. Tvůrčí směr a estetiku děl určuje primárně umělecký vedoucí Rostislav Novák.

Výraznou složkou, zvláště pak v případě inscenací *La Putyka* a *Up End Down*, je složka výtvarná, charakteristická svou expresivitou patrnou především v kostýmech a líčení postav. Kostýmy se vyznačují výtvarnou hyperbolou obsaženou v barevnosti nebo střihu. Sjednocujícím prvkem jsou v tomto případě barvy – černá a bílá. V inscenaci *La Putyka* je naopak eklektičnost ve výtvarné složce charakteristická pestrostí barev a různorodostí materiálů a střihů.

Rostislav Novák hledá scelující prostředky svých novocirkusových montáží a koláží i v dalších složkách inscenace a jejich prostředcích. Jednotící prvek obsažený v hudební složce inscenací *La Putyka*, *Up End Down* a *Risk* je trio hudebníků, přičemž

---

⁶ Premiéra 15. 3. 1999, Divadlo Husa na provázku, Brno.

⁷ Premiéra 6. 12. 2007, Rennes, Francie; 9. 9. 2008 Plzeň.

⁸ Premiéra 21. 4. 2009, La Fabrika, Praha.

⁹ Premiéra 19. 12. 2010, La Fabrika, Praha.

¹⁰ Premiéra 17. 1. 2013, La Fabrika, Praha.

jeden z nich je vždy zpěvák. Hudba je často v tanečním rytmu, snadno se poslechem následuje, není melodicky komplikovaná. Vyplňuje mezery mezi proměnou obrazů, melodickými motivy tyto obrazy následně spojuje v komplexní scénickou výpověď. Každá inscenace má svůj jasně stanovený hudební motiv, podle kterého je pak snadno rozpoznatelná.

Dramaturgické postupy Rostislava Nováka jsou ovlivněny divadelním vnímáním herecké postavy na jevišti, v případě nového cirkusu ale hovoříme o artistovi nebo artistce. V kontextu souboru Cirk La Putyka jsou artisté vnímáni v rovině hereckých postav, které mají za úkol prostřednictvím artistických pohybů představovat jinou osobu. Vše, co artista na jevišti udělá, musí být významově opodstatněno. Každý pohyb, nebo struktura pohybů (choreografický celek), se na jevišti stává znakem – pohybovou metaforou. Výstupy, nebo též jednotlivá čísla, tak jsou zobrazením mikropříběhů uzavřených ve větší struktuře hlavního příběhu. Postavy v tradičním cirkuse jsou tedy jakýmsi unifikovanými neměnnými typy v čase a prostoru. Jsou dány tradicí a očekáváním diváků. V novém cirkuse hovoříme o postavách individualizovaných, jedinečných; artisté jsou tedy obsazováni do rolí. Jejich přítomnost ve scénickém, tj. i divadelním, prostoru má evokovat jinou skutečnost.

Je zřejmé, že podmínkou novocirkusového díla je, aby v něm byla zastoupena ve větší či menší míře cirkusová artistika – ta je základní součástí složky cirkusové. Pro smysluplné využití cirkusové techniky v představení je zapotřebí maximální možné osvojení artistiky, doslova zautomatizování techniky jednotlivých cirkusových disciplín, aby si tělesný aparát artisty navykl na specifický a náročný pohyb. Pak teprve může artista, podobně jako tanečník nebo mim, využívat techniku pohybu k vytvoření jevištní metafory. Cirkusový pohyb – neboli artistika – je pak využíván jako výrazový prostředek – prostředek komunikace. Fyzické je základem každé inscenace nového cirkusu. Fyzické zde ale chápeme jako specifický, náročný a riskantní tělesný pohyb, často také označovaný jako extrémní. Právě k němu se váže i výsledný smysl celého díla. Skrz cirkusovou techniku a její provedení vyjadřuje interpret náladu, emoce. Cirkusová figura obsažená v novocirkusové inscenaci nabývá konkrétního významu. Tento význam se naplňuje ve chvíli, kdy je tato figura zasazena do kontextu ostatních složek inscenace. Figura je integrální součástí jednání postav v díle nového cirkusu. Je také primárním dorozumívacím prostředkem ve vztahu postav jednajících v kontextu dramatické situace v inscenaci nového cirkusu.

Z nového cirkusu, podobně jako z cirkusu tradičního, není možné eliminovat riziko spojené s vykonáváním cirkusové techniky. Právě přítomnost rizika cirkusových umění je vlastnost cirkusu, která spojuje nový cirkus s cirkusem tradičním. V tradičním cirkusu bylo od počátku riziko společně s artistou nebo artistkou, kteří je podstupovali, hlavním aktérem cirkusového čísla. Na riziko bylo poukazováno zvláště ve stupňující se náročnosti každého takového čísla, které je podle tradičního modelu sestavováno od nejjednodušší figury po tu nejsložitější. Napětí, které graduje zároveň s náročností disciplíny, je hlavní náplní tradičního cirkusového čísla.

Už na počátku vzniku novocirkusového hnutí byla snaha umělců riziko snižovat a především na ně a priori nestrhávat pozornost diváků. Cílem bylo vytrhnout cirkus z reálného světa rizika a více stimulovat diváckou představivost. Artista nebo artistka tak sice předvádějí riskantní výkon, ale jejich cílem není působit na diváka efektně, nýbrž expresivně. Záměrně proto upozadují fenomenální tělo a pokouší se o fyzické i psychické přetělesnění do herecké postavy. V takových momentech může artista „vypadnout z role“, což znamená, že při výkonu náročné figury upřednostní fyzický výkon na úkor významového záměru tohoto pohybu. Jeho působení v prostoru je pak více performativní než dramatické. Výkon novocirkusového artysty má pak zákonitě dvojí povahu – performativní a dramatickou –, má povahu prezentace a reprezentace, ostenze (ukazování) a mimeze (představování). Artista nejenže pomocí artistiky navozuje nálady, představuje jinou skutečnost, rozvíjí fantaskní představy, ale zároveň ukazuje skutečnost, kterou je reálné a všudypřítomné riziko. Tělesný pohyb je skutečný a tato skutečnost je postihována ve své přirozené podstatě. Divák v tomto případě hraje důležitou úlohu – ztělesňuje¹¹ se s fyzickým výkonem artysty a dekoduje jeho význam.

Cirkusovost a divadelnost, jako dva principy utvářející estetiku nového cirkusu, neexistují paralelně vedle sebe, ale musí fungovat spojitě a ve stejný moment, aby byl významový účinek díla nového cirkusu naplněn. Složky divadelní tak koexistují se složkami cirkusovými ve složité struktuře neboli v takzvané dramatické kompozici.

K metodě zkoumání nového cirkusu jako druhu dramatického umění jsem se uchýlila proto, že jsem hledala způsob, jak nový cirkus popsat a na základě výsledného materiálu vysvětlit. Vztah cirkusu a divadla ve své disertační práci povyšuji na obecnou

---

¹¹ Teorii ztělesnění diváka s cirkusovým artistou analyzuje ve svém díle *Circus Bodies* také australská profesorka Peta Tait. TAIT, Peta. *Circus Bodies. Cultural Identity in Aerial Performance*. London, New York: Routledge, 2005. 187 s. Ztělesnění odkazuje k filozofickému termínu, který označuje lidské vnímání člověka skrze jeho tělesnost. Schopnost ztělesnění vnímatele s objektem vychází ze schopnosti percepční a motorické, která umožňuje vnímání fyzické (dynamické i statické) podstaty druhého člověka.

vlastnost nového cirkusu, který představuji jako výsledek vazby dvou dynamických principů – divadelnosti a cirkusovosti.

Došla jsem k závěru, že český nový cirkus, více než v úzkém spojení cirkusu a divadla, vyvěrá z divadelního myšlení. Divadelní herci, režiséři, dramaturgové a výtvarníci začali ve své tvorbě polemizovat s cirkusem, začali se učit jeho zákonitostem a používat ho jako nový výrazový prostředek v jednotlivých obrazech svých inscenací. Postupně se hrstka z nich (např. Pavel Šťourač, Rostislav Novák) propracovala k pokročilejší formě cirkusu jako výrazovému prostředku – k novému cirkusu.

O novém cirkusu můžeme v Čechách hovořit až na začátku nového milénia, kdy soubory jako Divadlo Continuo, později také Décalages – Divadlo v pohybu, cirkusová umění ve svých inscenacích začaly používat. Oficiálně se k novému cirkusu přihlásil až soubor Cirk La Putyka v roce 2009, který své tvůrčí záměry naplňuje dodnes.

Příznačným a v řadě případů také logickým vyústěním analýz vybraných novocirkusových inscenací je zjištění, že více než společné rysy děl nového cirkusu (jako jednoho z druhů dramatického umění) nacházím různorodost a jako uměnovědec se potýkám s nejednoznačností, neúplností a absencí pojmosloví i metodologie. I přesto jsem své úsilí zaměřila především na teoreticko-analytickou problematiku inscenace nového cirkusu, abych představila jednu z možných metod popisu a výkladu nového cirkusu jako dramatického umění.

Došla jsem k závěru, že nový cirkus dnes označuje mnohem širší množinu aktivit než jen uměleckých. Do této množiny řadíme nejen vzdělávání a financování, ale také kulturněpolitické aspekty, které ovlivňují společenskou a zvláště pak ekonomickou udržitelnost nového cirkusu jako umění. Novému cirkusu se tedy věnuji nejen z hlediska uměleckého, ale jeho fungování jsem vztáhla i k oblasti financování kultury a k odbornému vzdělávání.

Jak ukazují příklady ze zahraničí, vývoj nového cirkusu úzce souvisí se založením a fungováním profesionálních cirkusových škol a jiných vzdělávacích institucí. Cirkusových škol také v posledních letech v různých zemích světa přibývá, což je vyvoláno zvýšeným zájmem o tento typ studia. Školy začaly cirkusová umění rozvíjet, kultivovat, modernizovat a propojovat s jinými uměleckými postupy než jen cirkusovými. V současné době jsou to právě cirkusové školy, které určují estetiku nového cirkusu a smýšlení o něm. Tyto vzdělávací instituce formují novou generaci tvůrců a interpretů. V České republice takové školy neexistují, proto jejich funkci zatím

suplují centra volnočasových aktivit, kde program naplňuje výuka vybraných cirkusových disciplín.

V disertační práci se pohybuji na hranici historického a současného zkoumání, což je badatelský způsob, který může způsobit značné komplikace. Zvláště v případě analytického výkladu současného uměleckého díla, od něž nemám dostatečný odstup a který nechci zkoumat čistě kriticky, ale které chci vykládat analyticky. I přes mladost a teoretickou neukotvenost nového cirkusu k němu přistupuji jako k svébytné umělecké formě, v jejímž případě považuji za nutnost předložit možný způsob jejího zkoumání a vykládání. Mnou zvolená praxe přináší do českého divadelněvědného prostředí další možné vodítko, jak na nový cirkus nahlížet. V současné době se zahraniční teatrologové i umělci soustředí na praktický výzkum nového cirkusu a cirkusové artistiky obecně. Jedním z hlavních témat je cirkusová režie a dramaturgie. Uměnovědci hledají možné výklady režijních metod v oboru nového cirkusu, umělci naopak zkoumají, jak se tyto režijní či choreografické metody uplatňují v praxi. Toto téma se nabízí dalšímu důslednému interdisciplinárnímu zkoumání.

Svou disertační prací chci také otevřít diskusi nad dalšími možnými tématy zkoumání nového cirkusu a jeho teoretického výkladu. Čtenáři, který má zájem se novým cirkusem vědecky i prakticky zabývat a bude mít potřebu mu porozumět, nabízím jednu z možných cest.

Bibliografie a prameny

Články

ALBRECHT, Ernest J. Le nouveau cirque américain. *L'Annuaire théâtrale* 2002, č. 32, s. 37–46.

ALLASIA, Valérie. Théâtre: la création entre en residence. *Nice Matin* 17. 11. 2002.¹²

BARTOŇKOVÁ, Olga. Sejdeme se Na provázku. *Lidová demokracie* 25. 8. 1977, s. 5.

BISEAU, Grégoire. Les frères Forman font un effet „freaks“. *Libération* 16. 6. 2011.¹³

BOHÁČKOVÁ, Kamila. Pavel Šťourač – Na divadle musí být tělo i srdce. *Literární noviny* 22, 2011, č. 37, s. 1 a 4–5.

BOHÁČKOVÁ, Kamila. Divadelní desetibojař. *Literární noviny* 22, 2011, č. 25, s. 4-5.

BOUDREAULT, Julie. Quelques rapport entre le théâtre et le cirque au Québec. *L'Annuaire théâtrale* 2002, č. 32, s. 22–36.

CIKÁNEK, Milan. ...aneb sláva. *Československý voják* 1987, č. 6, s. 46.

ČECHLOVSKÁ, Magdalena. Cirkusový stan je krásně pomíjivé, magické místo. *Hospodářské noviny* 48, 2004, č. 171, s. 11.

ČECHLOVSKÁ, Magdalena. Kdo se bojí, nesmí na bratry Formany: Obludárium bratří Formanů se stalo vrcholem festivalu Divadlo Plzeň. Nadšeně přijata byla i "zneuctěná" slovenská klasika. *Hospodářské noviny* 52, 2008, č. 181, s. 12.

ČERNÁ, Kamila. Manéž podle Formanů. *Loutkář* 58, 2008, č. 2, s. 70.

ČERNÝ, František. Deklaunizace. *Tvorba* 20. 5. 1987.¹⁴

ČUNDERLE, Michal. Chyby bez chyby. *Svět a divadlo* 19, 2008, č. 6, s. 17–21.

---

¹² Výstřížek, soukromý archiv Daniela Gulka.

¹³ Výstřížek, soukromý archiv Daniela Gulka.

¹⁴ Výstřížek, archiv Institutu umění – Divadelního ústavu, sign. 17 457 P.

- DAVID, Gwénola. Grimm. *La Terrasse* 31. 3. 2003, s. 16.
- DOLENSKÁ, Kateřina. Inspiruje nás život. *Loutkář* 58, 2008, č. 6, s. 285–288.
- DOLNÍČKOVÁ, Markéta. Mrštní ožralové a jiné divy. *Divadelní noviny* 18, 2009, č. 11, s. 6.
- DRTILOVÁ, Zuzana. Akrobaté, kteří mají pořád vyprodáno. *Mladá fronta Dnes* 22, 2011, č. 165, s. 16–27.
- ETLÍK, Jaroslav. Divadlo jako zakoušení: Vztah noetického principu v divadelním umění. *Divadelní revue* 10, 1999, č. 1, s. 3–30.
- ej- [JANSKÝ, Emanuel]. Cirkus Plechový v Divadle satiry. *Zemědělské noviny* 1, 1945, č. 92, s. 3.
- FISCHER-LICHTE, Erika. Znakový jazyk divadla: K problému generování divadelního významu. *Divadelní revue* 10, 1993, č. 2, s. 18–29.
- FRICKER, Karen. Le goût du risque: KÀ de Robert Lepage et du Cirque du Soleil. *L'Annuaire théâtrale* 2009, č. 45, s. 45-68.
- GUY, Jean-Michel. La Transfiguration du Cirque. *Théâtre aujourd'hui: Le cirque contemporain, la piste et la scène* 1998, č. 7, s. 26–51.
- FROUIN, Yann. Úvahy nad Obludáriem. *Svět a divadlo* 19, 2008, č. 6, s. 10–13.
- HEITZLER, Monique. Cahin-Caha: les trois coups du festival du nouveau cirque. *Dernière Nouvelles d'Alsace* 30. 4. 2003.¹⁵
- HOFFMEISTER, Adolf. Divadelní premiéry. Osvobozené divadlo. *Rozpravy Aventina* únor 1926, č. 6, s. 79.
- HRDINOVÁ, Radmila. Křehké stáří mladých těl a duší. *Právo* 14, 2004, č. 91, s. 15.
- HULEC, Vladimír. Continuo: Cesta k novému divadlu. *Time in Praha* 2, 2004, č. 6, s. 128.
- HULEC, Vladimír. Druhá sezóna Studia Kaple. *Amatérská scéna* 30, 1993, č. 8, s. 23–24.

---

¹⁵ Výstřížek, soukromý archiv Daniela Gulka.

HULEC, Vladimír. Chceme zkrátit vnitřní krutosti a surovosti divokých posedlostí, nezkratných tužeb a bouřných strachů. *Právo* 14, 2004, č. 199, s. 4.

HULEC, Vladimír. La Putyka cirkusem vzkazuje, že bez risku nelze žít. *E15* 31. 1. 2013, s. 22–23.

HULEC, Vladimír. Nahoru a dolů. Bez konce... *Divadelní noviny* 20, 2011, č. 5, s. 7.

HULEC, Vladimír. Stromy plné mimů. *Divadelní noviny* 9, 2000, č. 16, s. 7.

CHEVILLEY, Philippe. Le chapiteau magique. *Les Echos* 30. 5. 2011.¹⁶

If. [FISCHEROVÁ, Irma Jarmila]. "Dona Kichotka". *DADA. Národní osvobození* 29. 12. 1927, s. 4.

JACOB, Pascal. Piste et Plateaux ou l'Art de la Métamorphose. *Théâtre aujourd'hui: Le cirque contemporain, la piste et la scène* 1998, č. 7, s. 11.

JELÍNEK, Hanuš. Divadlo. *Lumír* 53, 1926, č. 4, s. 223.

JOCHMANOVÁ, Andrea. Jiří Frejka a Osvobozené divadlo (1926–1927). *Theatralia: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* 2006, s. 43–72.

JORDAN, Hanuš. Lidové kabinety doktora Caligaryho. *Divadelní noviny* 16, 2007, č. 15, s. 10.

JORDAN, Hanuš. Příběh salonního vozu. *Divadelní noviny* 17, 2008, č. 20, s. 10.

JORDAN, Hanuš. Sága rodu Kludských aneb Osud slonice Baby. *Divadelní noviny* 16, 2007, č. 1, s. 10.

JUST, Vladimír. Muzikál, jako bariéra? *Literární noviny* 5, 1994, č. 25, s. 11.

JUST, Vladimír. Vzlety a pády jedné Putyky. *Lidové noviny* 24, 2011, č. 46, s. 11.

kb. Alfred v New Yorku. *Týden* 6, 1999, č. 10, s. 65.

KRÁL, Karel. Dokonalostí na noční můry. *Svět a divadlo* 21, 2010, č. 4, s. 118–124.

---

¹⁶ Výstřižek, soukromý archiv Daniela Gulka.

- KRÁL, Karel. Elá, hop! *Svět a divadlo* 9, 1998, č. 6, s. 7–17.
- KRÁL, Karel. Měněcenní svatí. *Svět a divadlo* 8, 1997, č. 6, s. 81–87.
- KRÁL, Karel – TURBA, Ctibor. Nový cirkus. Hovory se Ctiborem Turbou na dané téma vedl Karel Král. *Svět a divadlo* 8, 1997, č. 1, s. 102–113.
- KRÁL, Karel. Krása a ošklivost. Od středu na okraj – část druhá. *Svět a divadlo* 19, 2008, č. 6, s. 17–21.
- KRÁL, Karel. Podaření ptáčci: Alchymistický tanec s kladivy, květy a hlavně s havrany. *Svět a divadlo* 16, 2005, č. 2, s. 56–64.
- KRÁL, Karel. Přeletěl anděl smrti. *Svět a divadlo* 3, 1993, č. 6, s. 113–118.
- KRÁL, Karel. S Archou bláznů. *Svět a divadlo* 1, 1990, č. 4, s. 96–102.
- KRÁL, Karel. Škola spiklenců. *Scéna* 12, 1987, č. 8, s. 5.
- KRÁL, Karel. Toč se toč: La serre – Volchok – La Putyka. *Svět a divadlo* 20, 2009, č. 5, s. 75–82.
- KRÁL, Karel. Vzestup a pád. *Svět a divadlo* 19, 2008, č. 5, s. 63–71.
- KRÁL, Karel. Vzít loď... *Svět a divadlo* 11, 2000, č. 6, s. 11–22.
- KRÁL, Karel. Za všechny krásné panny. *Svět a divadlo* 10, 1999, č. 4, s. 6–13.
- KRÁLOVÁ, Kateřina. Střepy – Črepy čili klauniáda Ctibora Turby. *Rovnost* 2. 5. 1996.¹⁷
- KŘÍŽ, Jiří P. Brno už má život v peří. *Právo* 13, 2003, č. 206, s. 13.
- KOČIČKOVÁ, Kateřina. Cirkus bude, ale nic víc. *Divadelní noviny* 20, 2011, č. 17, s. 4.
- KOČIČKOVÁ, Kateřina. Putyka s francouzským šarmem. *Mladá fronta Dnes* 20, 2009, č. 91, s. D11.
- KRAUSOVÁ, Irena. Trosečník pod šapitó. *Svobodné slovo* 15. 9. 1978.¹⁸

---

¹⁷ Výstřížek, archiv Institutu umění – Divadelního ústavu, sign. K 23 136 P.

- KROUPOVÁ, Sonja. Ztracené iluze Augusta Augusta (diváků rovněž). Seriál pokusů o „muzikál“ po česku a o plnou kasu pokračuje. *Denní Telegraph* 3, 1994, č. 105, s. 9.
- Ks [KHÁŠ, Ladislav]. Husa na provázku ve Větrníku. *Lidové noviny* 50, 1942, s. 4.
- KUBÍČKOVÁ, Klára. Konečně máme světový cirkus: Představení La Putyka se liší od francouzských nových cirkusů větší kabaretností a hospodou. *Mladá fronta Dnes* 20, 2009, č. 199, s. B5.
- LAFLUTE, Céline. L'Architecture des rêves. *Culture et loisire* 19. 5. 2011.¹⁹
- LATARJET, Bernard. Une année pour le cirque. *Arts de la piste* 2001, č. 21–22, s. 1.
- LEIEROVÁ, Martina. Úspěch u nás může být i na obtíž. *Lidové noviny* 24, 2011, č. 219, s. 1–2.
- LJUBKOVÁ, Marta. Skoro jako na cirkuse. *Revolver Revue* 2000, č. 17, s. 115–117.
- lw [WEBER, Ladislav]. Zrodil se cirkus Alfred. *Lidová demokracie* 4. 9. 1974, s. 5.
- M. M. Literatura, divadlo, umění. Osvobozené divadlo. *Rudé Právo* 28. 1. 1928, s. 6.
- MACHALICKÁ, Jana. La Putyka je tak trochu "o ničem": Nový autorský projekt Rosti Nováka a Skutru uvádí holešovická La Fabrika. *Lidové noviny* 22, 2009, č. 97, s. 15.
- MACHALICKÁ, Jana. Pouliční divadlo vrací lidem citlivost. *Lidové noviny* 13, 2000, č. 191, s. 24.
- MACHONIN, Sergej. 3x August. *Literární noviny* 20. 5. 1967.²⁰
- MACHONIN, Sergej. Jako tupohlaví barbaři. *Lidové noviny* 28. 5. 1990, s. 5.
- MAJEROVÁ, Marie. Mozarteum. *Rudé Právo* 5. 1. 1927, s. 7.
- MAJEROVÁ, Marie. Osvobozené divadlo. *Rudé Právo* 10. 2. 1926. s. 7.
- MAREČEK, Luboš. Když do cirkusu, tak na Provázek. *Divadelní noviny* 8, 1999, č. 8, s. 4.

---

¹⁸ Výstřižek, archiv Institutu umění – Divadelního ústavu, sign. K 11 681 P.

¹⁹ Výstřižek, soukromý archiv Daniela Gulka.

²⁰ Výstřižek, archiv Institutu umění – Divadelního ústavu, sign. K 787 P.

MIKULKA, Vladimír. Ctibor Turba předvádí v novém divadle svět vzhůru nohama. *Denní Telegraph* 6, 1997, č. 143, s. 10.

MIKULKA, Vladimír. Když máš v chalupě orchestrion. *Revolver Revue* 2009, č. 76, s. 224–225.

MIKULKA, Vladimír. Mezi pilami a míčky. *Respekt* 22, 2011, č. 35, s. 58–59.

MIKULKA, Vladimír. Riskovat a dojímat. La Putyka zatím bojuje především s vlastními handicapy. *Respekt* 24, 2013, č. 5, s. 61.

MIKULKA, Vladimír: V očištění a pod sekerou. *Svět a divadlo* 23, 2012, č. 6, s. 46–53.

MISTRÍK, Miloš. Dvakrát netradičně. *Pravda* 16. 1. 1975.²¹

mk. Am a Ea i fantázia. *Večerník Bratislava* 7. 2. 1977.²²

mu. Sen jednoho klauna. *Zemědělské noviny* 18. 5. 1967.²³

mš. Deklaunizace. *Nové slovo* 27. 11. 1986.²⁴

NEZVAL, Vítězslav. Osvobozené divadlo. *Rudé Právo* 16. 3. 1927, s. 7.

NEZVAL, Vítězslav. Osvobozené divadlo. *Rudé Právo* 25. 3. 1926, s. 7.

OPAVSKÝ, Jaroslav. Divadlo, cirkus, život. *Rudé právo* 19. 5. 1967.²⁵

Osvobozené divadlo. *Národní listy* 17. 2. 1926, s. 5.

Osvobozené divadlo. *Národní listy* 17. 4. 1926, s. 4.

Osvobozené divadlo. *Rudé Právo* 7. 2. 1926, s. 6.

PANOVOVÁ, Olga. Malé klauniády: Po premiéře v banskobystrickom bábkovom divadle. *Divadelní Revue* 8, 1997, č. 4, s. 47–54.

---

²¹ Výstřižek, archiv Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 6 850 P.

²² Výstřižek, archiv Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 6 850 P.

²³ Výstřižek, archiv Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 787 P.

²⁴ Výstřižek, archiv Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 17 457 P.

²⁵ Výstřižek, archiv Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 787 P.

- PAULI, M. Rencontre avec les étudiants de l'École Supérieure des Arts du Cirque. *Arts de la piste* 1996, č. 1, s. 22–23.
- PAVLOVSKÝ, Petr. Malé i velké obrazy světa. *Literární noviny* 9, 1998, č. 36, s. 14.
- PATEROVÁ, Jana. Polívka jako Kohoutův August. Další soukromá divadelní produkce v Divadle Na Vinohradech. *Práce* 3. 5. 1994, s. 7.
- PASEKOVÁ, Dana. Pantomima Alfreda Jarryho. *Tvorba* 1972, č. 3, s. 15.
- PETIŠKOVÁ, Ladislava. Ctibor Turba. *Taneční listy* 10, 1974, č. 12, s. 6–8.
- PETIŠKOVÁ, Ladislava. Hledání nové rovnováhy aneb Turbova mimická škola. *Taneční sezóna* 2, 1998, č. 5–7, s. 32–33.
- PETIŠKOVÁ, Ladislava. Kolíne, Kolíne.... *Taneční listy* 42, 1994, č. 9, s. 6–7.
- POBEROVÁ, Slavka. Cirkus Alfred – Clownerie. *Mladá fronta* 26. 9. 1974, s. 4.
- PÖMERL, Jan. Koncert v Cirkusu Alfréd. *Tvorba* 1974, č. 38, s. 3.
- PŠENIČKA, Martin. Postdramatické divadlo Hanse-Thiese Lehmann. *Divadelní revue* 19, 2008, č. 3, s. 70–72.
- PULVAR, Audrey. Obludarium. *France inter* 2. 6. 2011.²⁶
- QUIROT, Odile. A Metz, du nouveau. *Le nouvel Observateur* 16. 5. 2011.²⁷
- rok-. Mahenovi Trosečníci. *Venkov* 28. 1. 1928, s. 8.
- RESLOVÁ, Marie. Hospodský cirkus rozesměje a pobaví. *Hospodářské noviny* 53, 2009, č. 151, s. 11.
- RESLOVÁ, Marie. Čtyři mimové ve stavu tíže. Jak se u "Alfreda" visí mezi životem a smrtí. *Lidové noviny* 10, 1997, č. 140, s. 11.
- RESLOVÁ, Marie. Vzlety a pády jedné Putyky. *Hospodářské noviny* 55, 2011, č. 27, s. 13.

---

²⁶ Výstřižek, soukromý archiv Daniela Gulka.

²⁷ Výstřižek, soukromý archiv Daniela Gulka.

ROUBAL, Jan. O podstatě divadla a teatrality. Pár nesoustavných poznámek k jejich koncepcím v současné německé divadelní teorii. *Divadelní revue* 10, 1993, č. 2, s. 3-15.

ROUBIČEK, Zdeněk. Svět jako manéž. *Mladá fronta* 24. 5. 1967.²⁸

RUTTE, Miroslav – DOSTÁL, Karel. Několik poznámek k zneuznanému mládí. *Národní listy* 12. 5. 1926, s. 4.

RUTTE, Miroslav. Studijní večer divadla DADA. *Národní listy* 13. 4. 1928, s. 4.

RUTTE, Miroslav. Večer Vítězslava Nezvala. *Národní listy* 20. 4. 1926, s. 4.

vr [RYBA, Vladimír]. Literatura a umění. Osvobozený Molière. *Právo lidu* 11. 2. 1926, s. 6.

SALINO, Brigitte. La douce foire des Forman. *Le Monde* 12. 6. 2009.²⁹

-sjc- [SAJÍC, Jan]. Cirkus Plechový satirický. *Lidová demokracie* 22. 9. 1945, s. 3.

SUCHÁ, Lenka. Obludárium aneb Varietní show. Bratři Formanové představí v Pršticích slavnou inscenaci hranou v cirkusovém šapitó. *Brněnský deník* 2009, č. 224, s. 19.

SYROVÁTKA, Tomáš. Se mnou smrt a kůň. *Yorick* 1999, č. 3, s. 22–25.

ŠTEFANOVÁ, Veronika – MARŠÍKOVÁ, Šárka. Český nový cirkus. *Disk: časopis pro studium scénické tvorby* 2012, č. 42, s. 53–69.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Hadí cirkusáci: Isabelle Chassé o tom, proč už nad cirkusem neohrnuje nos. *A2* 8, 2012, č. 20, s. 15.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. O poznání cirkusovější nový cirkus. *Svět a divadlo* 24, 2013, č. 1, s. 63–70.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Poetika severského cirkusu. *Svět a divadlo* 22, 2011, č. 6, s. 19–24.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Patchwork Slapstick. *Taneční zóna* 16, 2012, jaro-léto, s. 59–63.

---

²⁸ Výstřížek, archiv Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 787 P.

²⁹ Výstřížek, soukromý archiv Daniela Gulka.

- ŠTEFANOVÁ, Veronika. Tělo především. O severském cirkuse s Tilde Björfors. *A2 7*, 2011, č. 20, s. 15.
- ŠTEFANOVÁ, Veronika. Vrcholy a pády Up End Down: Nový cirkus, který vyrůstá z divadelní půdy. *A2 7*, 2011, č. 7, s. 15.
- ŠTOREK, Pavel. Běh života nebo život v kruhu? *Amatérská scéna 31*, 1994, č. 1, s. 16.
- ŠVEHLOVÁ, Táňa. La Vie: na život a na smrt. *Literární noviny 23*, 2012, č. 36, s. 18.
- TICHÝ, Zdeněk A. Cirkus vitae není pravý cirkus, ale vůbec to nevadí. *Mladá fronta Dnes* 1. 9. 1998, s. 19.
- TICHÝ, Zdeněk A. Chladná klauniáda Ctibora Turby. *Mladá fronta Dnes* 4, 1993, č. 218, s. 11.
- TICHÝ, Zdeněk A. Nesmělá setkání divadelního druhu. *Mladá fronta Dnes* 21. 6. 1991, s. 11.
- TICHÝ, Zdeněk A. Stav visení pokládá Turba za inspirující. *Mladá fronta Dnes* 8, 1997, 135, s. 18.
- TICHÝ, Zdeněk A. U Alfreda dávají netopýří balet. *Mladá fronta Dnes* 8, 1997, č. 137, s. 19.
- TOMAČŠINOVÁ, Eva. Nová Kohoutova hra na Vinohradech. *Predvoj* 22. 6. 1967.³⁰
- TŘEŠŇÁKOVÁ, Halka. Gulko v temném lese. Na Letnou dorazil zvláštní cirkus. *Respekt* 15, 2004, č. 38, s. 21.
- TURBA, Ctibor. Cirkus a klaun. Komédie 19. století. *Svět a divadlo* 3, 1992, č. 1–2, s. 156–160.
- TURBA, Ctibor. Okolo kaple v Nečtinách. *Svět a divadlo* 4, 1993, č. 3, s. 158–164.
- TURBA, Ctibor. Turba scribit, ale nerad. *Svět a divadlo* 1, 1990, č. 4, s. 103–115.
- VANGELI, Nina. Cirkus se obrozuje originální prací s divadelní metaforou. *Hospodářské noviny* 48, 2004, č. 173, s. 11.

---

³⁰ Výstřižek, archiv Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 787 P.

VANGELI, Nina. Lidské přibytky. *Svět a divadlo* 8, 1998, č. 6, s. 74–81.

VANGELI, Nina. Nebe nad Alfredem. *Literární noviny* 15, 2004, č. 16, s. 13.

VANGELI, Nina. Nový cirkus up to date. Na cirkusové vlajce EU přibila švédská hvězdička. *Divadelní noviny* 10, 2001, č. 10, s. 13.

VANGELI, Nina. Se mnou smrt a kůň a sen. *Taneční zóna* 2000, č. 2, s. 31.

VAŠUT, Vladimír. Alfred aneb Cirkusové divadlo. *Taneční listy* 12, 1974, č. 10, s. 12–13.

VAŠUT, Vladimír. Otazníky nad Kašparovým Kolínským memoriálem-mimoriálem. *Taneční listy* 42, 1994, č. 9, s. 6.

VOISIN, Thierry. Gulko chaos au pays des fées. *Arts de la Piste* 2003, č. 5, s. 10–11.

ŽANTOVSKÁ, Ester. Kolektivním rizikem ke svobodě. *Lidové noviny* 26, 2013, č. 71, s. 9.

Příspěvky ve sbornících

BARRÉ, Sylvestre. Le nouveau cirque traditionnel. In *Avant-garde, cirque!: Les Arts de la piste en révolution*. Paris: Autrement, 2001, s. 41–45.

BJÖRFORS, Tilde. What stories are Word risking one's life for, and chat is the risk. In *Documentation of CARD: Circus Artistic Research Development*. Stockholm: The University of Dance, 2012, s. 11–25.

BRABEC, Jan. Les Cirques d'URSS et D'Europe centrale. In *Le Grand livre du cirque*. vol I. Genève: Bibliothèque des Arts, 1977, s. 297-328.

DANIELSSON, Alf. Cirques de Scandinavie. In *Le Grand livre du cirque*. vol. I. Genève: Bibliothèque des Arts, 1977, s. 263–282.

ETLÍK, Jaroslav. Termíny k dohodnutí. In *Divadlo a interakce*. Eds. Miloslav Klíma a kol. Praha: Pražská scéna, 2006, s. 13–25.

FISCHER-LICHTE, Erika. Divadelnost/teatralita a inscenace. In *Souřadnice a kontexty divadla: Antologie současné německé divadelní teorie*. Eds. Jan Roubal. Praha: Divadelní ústav, 2005, s. 129–134.

PETIŠKOVÁ, Ladislava. Polívkovo autorské herectví. In *Předběžný portrét*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 225–241.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Cirkus v českém divadle: Vlivy cirkusové poetiky na české divadlo od avantgardy až do současnosti a český pokus o nový cirkus. In *Má (mat') divadlo zmysel?: Zborník referátov zo VII. medzinárodnej Bánskobystrickej teatrologickej konferencie v cykle Dnes a tu*. Banská Bystrica: Fakulta dramatických umení Akadémie umení v Banskej Bystrici, 2010, s. 150-162.

WOLF, Kati. Interprètes au trafil: danseurs et acrobates, de l'indiscipline à la désobéissance. In *Quand le cirque rencontre la danse*. Paris: Hors les murs, 2011, s. 10-16.

Publikace

ALBRECHT, Ernest J. *The New American Circus*. Gainesville: University Press of Florida, 1995. 258 s.

BARTOŠ, Jaroslav. *Loutkářská kronika*. Praha: Orbis, 1963. 301 s.

BARRAULT, Denys – WALLON, Emmanuel – HODAK-DRUEL, Caroline. *Le cirque au risque de l'art*. Arles: Actes sud, 2002. 254 s.

BJÖRFORS, Tilde – LIND, Kajsa. *Inuti ett cirkus hjärta. Inside a circus heart*. Stockholm: Cirkus Cirkör, 2009. 120 s.

BOUDREAULT, Françoise. *Histoire du cirque au Québec*. Montréal: 2009. 19 s.³¹

BOUDREAULT, Julie. *Les Nouveaux cirques: Rupture ou continuité?* Diplomová práce. Québec: Université Laval, Faculté des Lettres, 1999. 297 s.

BOUISSAC, Paul. *Circus and Culture: A Semiotic Approach*. London: Indiana University Press, Bloomington, 1976. 196 s.

CIHLÁŘ, Ondřej. *Nový cirkus*. Praha: Pražská scéna, 2006. 263 s.

---

³¹ Archiv Bibliothèque École nationale de cirque Montréal.

CIHLÁŘ, Ondřej – JORDAN, Hanuš. *Orbis Cirkus*. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze, 2014. 344 s.

COCONNIER, Clémence. *Le Cirque d'Art: Panorama de sa concrétisation a travers le suivi de la création de Sama Samuruck Suk Suk*. Diplomová práce. Paris: Université de Paris III, Institut d'Études Théâtrales, 2002. 109 s.

CROFT-COOKE, Rupert – COTES, Peter. *Circus: A World History*. London: Elek, 1976. 188 s.

ČERNÝ, František. *Dějiny českého divadla II.: Činohra 1848–1918*. Praha: Academia, 1969. 657 s.

ČERNÝ, František. *Měnivá tvář divadla aneb Dvě století s pražskými herci*. Praha: Mladá fronta, 1978. 319 s.

DIGNE, Jean. *Le Goliath. 2008–2010 le guide arts du cirque*. Hors les murs, Paris: 2008. 94 s.

DVOŘÁK, Jan. *Hybner – Turba – Polívka. Než se zvedne opona*. Praha: Panorama, 1984. 255 s.

DVOŘÁK, Jan. *Alt. divadlo: Slovník českého alternativního divadla*. Praha: Pražská scéna, 2000. 253 s.

DUPAVILLON, Christian. *Architecture du cirque: Des origines a nos jours*. Paris: Le Moniteur, 2001. 358 s.

DUPAVILLON, Christian. *Le tente et le chapiteau*. Paris: Norma éditions, 2004. 135 s.

FISCHER-LICHTE, Erika. *Estetika performativity*. Mníšek pod Brdy: Na konáři, 2011. 334 s.

FREJKA, Jiří – PETIŠKOVÁ, Ladislava. *Divadlo je vesmír*. Praha: Divadelní ústav, 2004. 732 s.

FLORA, Ekaterini. *Interferences entre le cirque et le théâtre contemporains en France*. Diplomová práce. Paris: Université de Paris III, Institut d'Études Théâtrales, 1993. 137 s.

- GRYGAR, Mojmír. *Terminologický slovník českého strukturalismu*. Brno: Host, 1999. 320 s.
- GUY, Jean-Michel. *Avant-garde, cirque!: Les Arts de la piste en révolution*. Paris: Autrement, 2001. 250 s.
- HANČL, Tonda. *Ejhle, cirkusy a varieté: První český cirkusový slovník*. Brno: Rovnost, 1995. 164 s.
- HEDBÁVNÝ, Zdeněk. *Divadlo Větrník*. Praha: Panorama, 1988. 199 s.
- HOFFMANOVÁ, Judita. *Ctibor Turba: Inscenační a režijní práce v letech 1970–1990*. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav pro studium divadla a interaktivních medií, 2009. 103 s.
- HOŘÍNEK, Zdeněk. *Drama, divadlo, divák*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 1991. 118 s.
- INDROVÁ, Dagmar. *Od poezie na jevišti k poezii jeviště v režii Evy Tálské*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav pro studium divadla a interaktivních medií, 2006. 91 s.
- JACOB, Pascal. *Le cirque. Un art à la croisée des chemins*. Paris: Gallimard, 1992. 159 s.
- JANURA, František. *Za cirkusem*. Praha: Orbis, 1953. 130 s.
- JAVORIN, Alfred. *Pražské Arény: Lidová divadla pražská v minulém století*. Praha: Orbis, 1958. 336 s.
- JUST, Vladimír. *Divadlo plné paradoxů*. Praha: Panorama, 1990. 172 s.
- KLOSOVÁ, Ljuba. *Listy z dějin českého divadla: Sborník studií a dokumentů*. Praha: Orbis, 1954. 354 s.
- KOTAR, S. – GESSLER, J. *The Rise of the American Circus 1716–1899*. Jefferson, N.C.: McFarland, 2011. 354 s.
- MAUCLAIRE, D. *Histoire du cirque: Voyage extraordinaire autour de la terre*. Toulouse: Éditions Privat, 2003. 125 s.

NOVOTNÝ, Antonín. *Karlínské divadlo varieté*. Praha: Bystrov a synové, 2001. 172 s.

NOVOTNÝ, Antonín. *Staropražští komedianti a jiné atrakce 1800–1850*. Praha: Atlas, 1944. 316 s.

OBST, Milan – SCHERL, Adolf. *K dějinám české divadelní avantgardy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 322 s.

OSLZLÝ, Petr. *Commedia dell'arte: Divadlo na provázku (1974–1985)*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně – Divadelní fakulta, 2010. 283 s.

OSLZLÝ, Petr. *Divadlo Husa na provázku 1968/7/ – 1998*. Brno: Centrum experimentálního divadla, 1999. 250 s.

OSOLSOBĚ, Ivo. *Divadlo, které mluví, zpívá a tančí: Teorie jedné komunikační formy*. Praha: Editio Supraphon, 1974. 242s.

OSOLSOBĚ, Ivo. *OstENZE, hra, jazyk: Sémiotické studie*. Brno: Host, 2002. 396 s.

PAVIS, Patrice. *Divadelní slovník*. Přel. Daniela Jobertová. Praha: Divadelní ústav, 2003. 493 s.

PAVLOVSKÝ, Petr. *Základní pojmy divadla: Teatrologický slovník*. Praha: Libri, Národní divadlo, 2004. 348 s.

PLICKOVÁ, Karolina. *Pantomima Alfreda Jarryho*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra divadelní vědy, 2012. 138 s.

POKORNÝ, Jaroslav. *Složky divadelního výrazu*. Praha: Ústav pro učebné pomůcky průmyslových a odborných škol v Praze, 1946. 263 s.

PUROVAARA, Tomi. *An introduction to contemporary circus*. Stockholm: Stiftelsen för utgivning av teatervetenskapliga studier, 2012. 261 s.

RÉMY, Tristan. *Klauniády*. Praha: Orbis, 1968. 281 s.

ROSEMBERG, Julien. *Arts du cirque: Esthétique et évaluation*. Paris: L'Harmattan, 2004. 265 s.

SIZORN, Magali. *La Circassienne. Entre contemporanéité et tradition, permanences et mutations*. Diplomová práce. Rouen: Université de Rouen, Faculté des science du Sport et de l'Education Physique, 2001. 100 s.

ŠMOLÍK, Petr. *Akrobacie ve výuce herců*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 1985. 42 s.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. *Estetika a poetika současného cirkusu. Od moderního cirkusu až po současný aneb Systematické prolínání umění s cílem vytvořit umění absolutní*. Diplomová práce. Praha: Karlova univerzita v Praze, Filozofická fakulta, Katedra divadelní vědy, 2009. 128 s.

TAIT, Peta. *Circus Bodies. Cultural Identity in Aerial Performance*. London, New York: Routledge, 2005. 187 s.

TEIGE, Karel. *O humoru, klaunech a dadaistech 1.: Svět, který se směje*. Praha: Akropolis, 1925. 91 s.

TOMKOVÁ-TOWENOVÁ, Evženie – STRUSKOVÁ, Olga. *Frank Townen: Život s tancem*. Vimperk: Tina, 1995. 192 s.

TURBA, Ctibor. *Cirkus Alfred*. Praha: Divadlo Alfred o.s., 2006. 87 s.

VEBER, Václav. *Příběh pantomimy*. Praha: Akademie múzických umění, 2006. 421 s.

VLAŠÍN, Štěpán. *Avantgarda známá a neznámá*. Praha: Svoboda, 1972. 781 s.

WALL, Duncan. *The ordinary acrobat: A journey into the wondrous world of the circus, past and present*. New York: Alfred A. Knopf, 2013. 322 s.

ZICH, Otakar. *Estetika dramatického umění: Teoretická dramaturgie*. Praha: Panorama, 1986. 412 s.

ZOLAROVÁ, Irena. *Artistický slovník*. Praha: Divadelní ústav, 1964. 110 s.

Elektronické zdroje

Akademie múzických umění v Praze [online]. [cit. 19. 10. 2011]. URL:

<http://www.hamu.cz/katedry/katedra-pantomimy>.

APTER, Kelly. Dance review: La Putyka. Edinburgh Festival [online]. [cit. 14. 2. 2012].

URL: <http://www.edinburgh-festivals.com/viewreview.aspx?id=2933>.

BJÖRFORS, Tilde. A word from the director [online]. [cit. 1. 11. 2003]. URL:

<http://www.cirkor.se/content/word-director-0?language=en>.

BUREŠOVÁ, Lucie. La Putyka. Taneční aktuality [online]. [cit. 7. 2. 2012]. URL:

<http://old.tanecniaktuality.cz/prehled-predstaveni/predstaveni/l/la-putyka/>.

DEGERBØL, Stine. New Danish Circus since 1991 [online]. [cit. 22. 7. 2012]. URL:

http://www.ny-cirkus.dk/index.phtml?sek_id=13.

ELLINGSWORTH, John. Rostislav Novak on Cirk La Putyka. Sideshow Circus Magazine

[online]. [cit. 7. 2. 2012]. URL: [http://sideshow-](http://sideshow-circusmagazine.com/magazine/interviews/rostislav-novak-cirk-la-putyka)

[circusmagazine.com/magazine/interviews/rostislav-novak-cirk-la-putyka](http://sideshow-circusmagazine.com/magazine/interviews/rostislav-novak-cirk-la-putyka).

FORMÁNEK, Jaroslav. Na hospodské trampolíně [online]. [cit. 7. 2. 2012]. URL:

<http://respekt.ihned.cz/c1-37949600-na-hospodske-trampoline>.

GIDDINGS, Geraldine. Wear it Like a Crown [online]. [cit. 15. 4. 2014]. URL:

<http://exeuntmagazine.com/reviews/wear-it-like-a-crown/>.

HALL, Felicity. Strategy and report on circus [online]. [cit. 18. 10. 2011]. URL:

<http://www.artscouncil.org.uk/media/uploads/documents/publications/381.pdf>.

HONZL, Jindřich. Pohyb divadelního znaku. Slovo a slovesnost 6, 1940, č. 4, s. 12 [online].

[cit. 5. 5. 2012]. URL: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=353>.

HORS LES MURS. Le cirque québécois aujourd'hui: Les paradoxes d'un modèle [online].

[cit. 15. 10. 2013]. URL: http://www.rueetcirque.fr/index/fr/search_simple.

HULEC, Vladimír. Hulcovy bleskovky z festivalu Divadlo Plzeň (No. 3) [online]. [cit. 12. 11. 2011]. URL: <<http://www.divadelni-noviny.cz/hulcovy-bleskovky-z-festivalu-divadlo-plzen-no-3/>>.

HULEC, Vladimír. Nahoru a dolů. Bez konce... [online]. [cit. 12. 11. 2011]. URL: <<http://www.divadelni-noviny.cz/nahoru-a-dolu-bez-konce-%E2%80%A6/>>.

CHALONER, Colin. La Putyka: Closing time capers. The Skinny [online]. [cit. 14. 2. 2012]. URL: <http://www.theskinny.co.uk/article/102996-la_putyka>.

CHÂTELET, Caroline. Les visages de la monstruosité [online]. [cit. 14. 2. 2012]. URL: <<http://w7.ens-lsh.fr/agon/index.php?id=1693>>.

CHÉNIEUX, Annie. Les frères Forman enfin à Paris [online]. [cit. 8. 2. 2012]. URL: <<http://www.lejdd.fr/Culture/Theatre/Actualite/Les-freres-Forman-enfin-a-Paris-324523/>>.

LEFEVRE, Betty – SIZORN, Magali. Métissages dans les productions circassiennes et chorégraphiques contemporaines: Corps et cultrue [online]. [cit. 9. 6. 2014]. URL: <<http://corpsetculture.revues.org/800>>.

MCCONNELL, Carly. Fizzled-Out Acrobatics [online]. [cit. 14. 2. 2012]. URL: <<http://www.broadwaybaby.com/listing.php?id=11245>>.

Memento: Les chiffres clés des arts du cirque et des arts de la rue [online]. [cit. 2013-11-24]. URL: <http://www.horslesmurs.fr/plugins/fckeditor/userfiles/file/Ressources/Documentation/Rapports%20et%20etudes/memento_1.pdf>.

Ny Cirkus [online]. [cit. 2. 8. 2015]. URL: <www.ny-cirkus.dk>.

SUPPIE, Augusta. La Putyka: Sydney Festival [online]. [cit. 14. 2. 2012]. URL: <<http://www.australianstage.com.au/reviews/sydney-festival-2012/la-putyka-|-sydney-festival.html>>.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Cirk La Putyka sází na čísla [online]. [cit. 19. 9. 2014]. URL: <http://www.tanecnizona.cz/2014/index.php/recenze/item/288-cirk-la-putyka-sazi-na-cisla>.

VIROLAINEN, Jutta. Nordic Circus Survey: The Finish Circus Information centre 2011 [online]. [cit. 22. 7. 2012]. URL: <http://www.nordic-circus.org/wp-content/uploads/2012/04/Nordic-Circus-Survey1.pdf>.

YOUNG, E. Meredith. Wear it Like a Crown at BAM Howard Gilman Opera House [online]. [cit. 15. 9. 2014]. <URL: <http://exeuntmagazine.com/reviews/wear-it-like-a-crown-2/>>.

Prameny

EFFENBERGER, Vratislav. Osvobozené divadlo. Praha: 1974. Strojopis. Knihovna Institutu umění – Divadelního ústavu, sign. MB 1722/1,2.

LEROUX, Louis Patrick. North-South Circus Circulations: Where Québécois and American Circus Cultures Meet. Montréal, 2013 [e-mail 2. 10. 2013].³²

Program k inscenaci August August, august. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 787.

Program k inscenaci Cirkus Naděje. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 24 119 P.

Program k inscenaci Cirkus Plechový. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 24 121 P.

Program k inscenaci Commedia dell'arte. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 6682 P.

Program k inscenaci Deklaunizace. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 17 457.

Program k inscenaci Hanging Man. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. A 1890.

---

³² Uložen v archivu autorky.

Program k inscenaci La Putyka. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. A 4787.

Program k inscenaci La Stodola – Bazar střepů. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, fond malých divadel sign. 136.

Program k inscenaci Obludárium. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. A 4289.

Program k inscenaci Posedlost. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. A 4281.

Program k inscenaci Trosečník. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. K 11 681 P.

Program k festivalu Letní Letná 2004. Oddělení dokumentace Institutu umění - Divadelního ústavu, sign. 1461.

Rozhovory

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor s Danielem Gulkem. Audiozáznam mp3, 23. 9. 2014.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor s Jiřím Berouskem. Audiozáznam mp3, 19. 7. 2014.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor s Jiřím Turkem I. Audiozáznam mp3, 24. 10. 2013.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor s Jiřím Turkem II. Audiozáznam mp3, 12. 12. 2013.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor s Kevinem Duncanem Wallem. Audiozáznam mp3, 11. 1. 2013.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor s Marie-José Gauthier. Audiozáznam mp3, 7. 1. 2013.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor s Pavlem Šťouračem. Audiozáznam mp3, 17. 7. 2014.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor s Petrem Formanem. Audiozáznam mp3, 4. 7. 2014.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor s Rostislavem Novákem. Audiozáznam mp3, 25. 6. 2014.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor s Veronicou Mélis. Audiozáznam mp3, 7. 1. 2013.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor se Ctiborem Turbou. Audiozáznam mp3, 20. 3. 2012.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor se Samuelem Roy. Audiozáznam mp3, 21. 1. 2013.

ŠTEFANOVÁ, Veronika. Rozhovor se Sylvainem Lafortunem. Audiozáznam mp3, 8. 1. 2013.

Videodokumentace

Alfredův překážkový běh (dokument). [DVD] 2002, 76 min., Institut umění – Divadelní ústav, sign. DV-1710.

Am a Ea (záznam inscenace). [DVD] 68 min., Institut umění – Divadelní ústav, sign. DV-1044.

Bez Země (záznam inscenace). [DVD], CIRQUEON – Centrum pro nový cirkus.

Commedia dell'Arte (záznam inscenace). [DVD] 1981, 67 min., Institut umění – Divadelní ústav, sign. DV-2008.

Hanging Man (dokument). [DVD] 2002, 35 min., Institut umění – Divadelní ústav, sign. DV-1710.

Klaun (dokument). [DVD], 25 min., Institut umění – Divadelní ústav, sign. DV-1062.

Klaun (August, August...) (televizní inscenace). [DVD] 1996, 113 min., Institut umění – Divadelní ústav, sign. DV-1398.

La Putyka (záznam inscenace). [DVD], CIRQUEON – Centrum pro nový cirkus.

La Vie (záznam inscenace). [DVD], CIRQUEON – Centrum pro nový cirkus.

Obludárium (sestřih záznamu inscenace). [DVD], 15 min., soukromý archiv Divadla bratří Formanů.

Risk (záznam inscenace). [DVD], CIRQUEON – Centrum pro nový cirkus.

Se mnou smrt a kůň (záznam inscenace). [DVD], CIRQUEON – Centrum pro nový cirkus.

TaBalada (záznam inscenace). [DVD], CIRQUEON – Centrum pro nový cirkus.

Trosečník (záznam inscenace). [DVD] 2004, 91 min., Institut umění – Divadelní ústav, sign. DV-0070.

Up End Down (záznam inscenace). [DVD], CIRQUEON – Centrum pro nový cirkus.